Joanna Duda

Uniwersytet Łódzki

***Jak odczytać relacje panujące pomiędzy słowem
a obrazem? – analiza komiksu w wersji online
na przykładzie „Bajki o Szafiarce” Ilony Myszkowskiej***

Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, na czym tak naprawdę polega odczytanie komiksu, jakie relacje zachodzą pomiędzy tekstem a obrazem. Jeśli przyjmiemy za K. T. Teoplitzem, że „komiks to szczególna forma graficznego powiązania rysunku i tekstu literackiego (jedność ikono-lingwistyczna)” [1985: 40], to zgodzimy się, że integracja obrazu ze słowem tworzy pewną spójną i zamkniętą całość. Innymi słowy, czytelność historii komiksowej jest możliwa w ramach tego powiązania. Dlatego też warte uwagi wydaje się odwołanie do wyznaczników komiksu umożliwiających jego poprawny odczyt i zrozumienie głębszego przekazu płynącego z rysunku. W chwili obecnej coraz większą popularnością cieszą się komiksy w formie online, dostępne dla wszystkich użytkowników sieci. W powyższym artykule chciałabym przedstawić jeden spośród wielu pasków komiksowych wchodzących w skład Chaty Wuja Freda web komiksu publikowanego na stronie chatolandia.pl.

Definicja pojęcia i specyfika gatunku

Za początek powstania komiksu uważa się schyłek XIX wieku, kiedy po raz pierwszy został opublikowany na łamach ówczesnej prasy. Okres ten silnie wiąże się z postacią Richarda Feltona Outcaulta

i jego historyjką drukowaną w kolorze tzw. cyklu o „Żółtym Bobasie” [Duda 2012: 101]. Choć komiks wydaje się stosunkowo młodym „wynalazkiem”, trzeba pamiętać o tym, iż dużo wcześniej na łamach historii pojawiały się dzieła prekomiksowe, należy do nich zaliczyć przede wszystkim prace Rudolpha Töpffera, Wilhelma Busha, Christoph’a czy Gustava Doré’a. Sięgając do starożytności, nie można zapomnieć, że pierwszymi formami przypominającymi dzisiejszy komiks były tkanina z Bayeaux czy kolumna Trajana, gdzie upływ czasu został pokazany za pomocą układu pasowego, a istotne wydarzenia naniesione i przedstawione chronologicznie.

Nazwa *komiks* wywodzi się od połączenia dwóch angielskich słów: *comic* i *strip*. W języku polskim przetłumaczymy je jako „komiczny pasek”. Jak zauważa Szyłak, określenie to odnosi się do bardzo wczesnej formy komiksu, kiedy sceny i dołączone do nich komentarze zostawały przedstawione w formie obramowanego ciągu rysunków, najczęściej w trzech kadrach, a kluczowymi elementami były wtedy groteska, karykatura i przerysowanie [2000: 11]. Warto również zwrócić uwagę na to, że obydwa członki angielskiego zestawienia akcentują inne aspekty komiksu. Pierwsza część, a więc słowo *comic* świadczy o humorystycznym charakterze opowiadki, natomiast drugi człon, słowo *strip* odnosi się do formy podania pracy, tzn. przedstawienia jej w postaci zestawionych obok siebie obrazków [Żabski 1997: 196].

W analizie i interpretacji możemy odnieść komiks do powieści bądź filmu; tak jak one opowiada historie i zdarzenia [Szyłak 2000: 174]. Specyficzną jego cechą jest natomiast pewnego rodzaju niedopowiedzenie, odbiorca musi samodzielnie odczytać intencje i zamysł autora, a więc odnaleźć sens i znaczenia słów kryjące się pomiędzy kolejnymi rysunkami [Gallison & Coste 1976: 64]. Pomóc mu mają w tym: rysunki, napisy widniejące w chmurkach, chmurki nośniki emocji, kolory, a także wielkość i kształt liter, znaki interpunkcyjne, ideogramy oraz onomatopeje [Tomaszkiewicz 1999: 80; Cadet, Charles, Galus 1990: 58–59].

Wszystkich wyznaczników komiksu jest oczywiście o wiele więcej i nie sposób ich tu wymieniwać. Zaistniała sytuacja wynika przede wszystkim z faktu, że komiks jako sztuka wciąż się rozwija,

tym samym przeobraża się i ewoluuje. Istnieje wiele definicji słownikowych tego gatunku, jednak i one nie do końca są w stanie objąć całego spektrum pojęcia *komiks*. Polską definicję komiksu, zarazem najbardziej powszechną i najczęściej cytowaną, sformułował w 1985 roku K. T. Teoplitz:

[...] szczególna forma graficznego powiązania rysunku i tekstu literackiego (jedność ikono-lingwistyczna) służąca rozwijaniu narracji lub obrazowaniu znaczeń, którego czytelność jest możliwa w ramach tego powiązania bez dodatkowych źródeł informacji; komiks występuje przeważnie pod postacią serii obrazków, powiązanych ciągłością czasową, przedstawiających działania powtarzających się postaci [1985: 40].

Zarys historii komiksu w Polsce

Pierwsze udokumentowane początki komiksu w Polsce sięgają roku 1905, kiedy w Łodzi wydrukowano przetłumaczone wydanie opowieści Karola Busha [za Markowski 2004, Nowy słownik poprawnej polszczyzny] pt. *Max i Moritz*, w języku polskim zastąpione odpowiednio tytułem *Miś i Wacek* [Dunin 1972: 13]. Następnie w 1916 roku forma komiksowa została wykorzystana do realizacji pisemka dla najmłodszych o tytule *Grześ*. Pierwszym periodykiem prawie w całości opartym na komiksie był natomiast „Świat Przygód. Ilustrowany Tygodnik dla Młodzieży”, wydawany w Warszawie od 1935 roku. Warto również wspomnieć „Karuzelę” a także takie tytuły jak „Wędrowiec. Tygodnik ilustracyjny dla wszystkich” i „Tarzan. Tygodnik przygód i powieści egzotycznych”. Nie należy także pominąć serii o przygodach Koziołka Matołka oraz Małpki Fiki-Miki wydawanych przez Gebethnera i Wolfa. W 1936 Wydawnictwo Przeworskiego, wcześniej znane z druku „Gazetki Miki”, zaczęło publikacje pozycji inspirowanych twórczością Walta Disneya. Publikacje te naśladowały ich amerykańskie oryginały i opierały się na użyciu krótkich form tekstowych połączonych z obrazkiem, nie były jednak komiksem, a jedynie podobną mu formą [Dunin

1991: 135; Cichoń 2014: 11]. Podczas II wojny światowej Marian Walentynowicz wydawał na emigracji komiks żołnierski. Tuż po wojnie w „Expresie Ilustrowanym” pojawiła się kontynuacja serii o Pataschonach, znanych wcześniej z „Karuzeli”, a w latach 1946–1949 można było nabyć „Nowy Świat Przygód”. Kolejne lata to sylwetki Bogdana Butenko (twórcy postaci Gucia i Cezara, Gapiszona), Henryka Jerzego Chmielewskiego (Tytus, Romek i A'Tomek) i Janusza Christa (Kajtek i Koko). Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte to era komiksów opartych na znanych serialach telewizyjnych *Kapitan Kloss*, *Podziemny front*, *Cztery pancerni i pies*. Należy tu także wymienić serię komiksów o „Kapitanie Żbiku” – seria zawdzięcza swój tytuł czytelnikom, którzy wzorując się na imieniu głównego bohatera, nadali tytuł całej serii. Następnie pojawiają się „Szpilka” drukująca prace Mleczki i Czczota oraz „Relaks” Grzegorza Rosińskiego. Okres stanu wojennego to przede wszystkim spadek dostępności komiksu, w tym czasie większość polskich wydawnictw komiksowych zniknęła z rynku. Przez ten czas ukazuje się jednak „Funky Koval” J. Polcha i „Wampirus Wars” J. Platy-Przechlewskiego. Po transformacji ustroju próbowano wydawać nowe magazyny komiksowe, takie jak „Fan” czy „Awantura”, nie spotkały się one jednak z przychylną opinią czytelników i upadły po wyjściu zaledwie kilku numerów. Schyłek XX stulecia i początek wieku XXI to w głównej mierze przedruki zachodnich komiksów, takich jak „Asterix”, „Superman”, „Batman”, czy „Spiderman”, choć ukazywały się także polskie tytuły, takie jak: „AQQ” i „Komiks Forum” [Cichoń 2014; Szymeczko 1996; Szyłak 1998].

Komiks online

Obecnie paski komiksowe drukowane są w czasopiśmie, istnieją również zeszyty komiksowe zawierające bardziej rozbudowane historie. Coraz większą popularność zdobywają także komiksy w wersji online. Zaistniałą sytuację można wytłumaczyć po pierwsze powszechnym i szybkim dostępem do Internetu; dużo łatwiej

wystukać na klawiaturze odpowiednią frazę niż wertować półki księgarń w poszukiwaniu interesującego egzemplarza. Po drugie, w większości przypadków, komiksy publikowane w Internecie są nieodpłatne, nie wymagają także podania osobnego hasła i założenia konta. Przykładami stron internetowych, gdzie można znaleźć komiksy i informacje o nich, są: <http://comicba.se/komiksy-online/>, <http://www.alejakomiksu.com>; <http://komiks.toplista.pl/>. Pierwsza podana powyżej strona internetowa prezentuje kilkadziesiąt tytułów komiksów ułożonych alfabetycznie, przy każdym z nich znajduje się krótka informacja dotycząca treści. Wybierając daną pozycję, użytkownik zostaje bezpośrednio przekierowany na stronę z docelowym komiksem. Kolejna strona, analogicznie jak poprzednia, zawiera zbiór komiksów ułożonych w kolejności alfabetycznej, przy danym wyborze użytkownik zostaje przeniesiony na właściwą dla komiksu witrynę. Ostatnia pozycja to komiksowa top lista, zawierająca sto najciekawszych adresów stron internetowych (wraz z linkami do nich), związanych z tematyką komiksu.

Bajka o Szafiarce Ilony Myszkowskiej

Na potrzeby powyższego artykułu zdecydowałam się na analizę i interpretację jednej z wielu historii komiksowych (web komiks), dostępnej na stronie chatolandia.pl. Mój wybór to *Bajka o Szafiarce* autorstwa Ilony Myszkowskiej (zob. pasek komiksowy, s. 118).

Autorka odnosi się do pojęcia *szafiarki*, określenie to jest stosunkowo młode i nazywa pewną wspólnotę internetową (najczęściej kobiety), która prezentuje za pomocą bloga bądź portalu społecznościowego swój styl ubierania się poprzez publikację swoich zdjęć w różnych zestawach ubrań [Klimowicz 2008: 1]. Jak zauważa Myszkowska, wspomniana postać była pasjonatką i pracą, a więc dzielenie się swoimi modowymi pomysłami z innymi użytkownikami sieci, sprawiało jej dużą radość. Jej zapał i zaangażowanie zostały nagrodzone, przez co cieszyła się dużą popularnością, a w dalszym

Bajka o Szafiarcie

Była sobie Szafiarka, która cieszyła się wielkim fejmem i dostawała po dziesięć tysięcy złotych za wpis na swoim szalonym blogasku.

Była bardzo szczęśliwa, bowiem zarabiała na swojej pasji - nosiła ubrania od urodzenia i uważała, że ma w tym dużą wprawę i robi to dobrze.

Kwadrilion unikalnych użytkowników jej strony podzielało ten pogląd, przyczyniając się do pomnażania jej sławy i mamony.

Niektórzy ludzie zaczęli jednak tłumaczyć jej, że to niedobrze tak żyć.

Co to za praca, zdjęć se robisz?!

To niemoralne TAK zarabiać, a w dodatku TYŁE zarabiać!

Do prawdziwej pracy byś poszła! Byś zobaczyła!

Serca w Bogu nie masz! Sumienia nie masz!

Szafiarka przemyślała sprawę i poszła do prawdziwej pracy (nie porzucając jednak działalności blogowej).

Czy to pani jest to słynno blogerko?

Tak, to ja.

To prawda, że dostaje pani po dziesięć tys. za wpis?

Tak, to prawda.

To czemu pani zajmuje miejsce pracy biednym ludziom bez żadnych dochodów? Nie wie pani jakie jest bezrobocie? Sumienia pani nie masz?

chatolandia.pl

Myszkowska I. [2014], *Bajka o Szafiarcie*

Źródło: <http://chatolandia.pl/2014/01/24/bajka-o-szafiarcie/>

czasie przełożyło się to na sukces materialny. Powyższa postawa nie została jednak zaakceptowana w całości przez społeczeństwo, wobec czego Szafiarka naraziła się na krytykę, zarzucano jej bezczynność i brak sumienia. Po przemyśleniu kwestii, bohaterka zdecydowała się na podjęcie innej pracy, nie porzuciła jednak dotychczasowej działalności. Była szczęśliwa, miała pracę i pasję – wszystko to, czego, jak myślała, oczekiwało od niej społeczeństwo. Pewnego dnia, odpowiadając szczerze na zadane pytania, usłyszała jednak, że jest bezduszna, zabierając pracę tym, którzy bardziej jej potrzebują.

Najlepszym podsumowaniem opowiedzianej historyjki zdaje się cytat z wypowiedzi Henryka Domańskiego, który pisząc o legitymizacji nierówności, pokusił się o następujące stwierdzenie: „O ile w systemie rynkowym uzyskane bogactwo traktowane jest na ogół jako rezultat kompetencji i miernik sukcesu, a ktoś, kto je ma, widocznie na nie zasłużył, to w mentalności przeciętnego Polaka tak nie jest. Bogactwem nie należy się chwalić, jego źródła otaczane są podejrzliwością, zazdrości się go, stoi za nim wizja niesprawiedliwych kontrastów społecznych” [2010: 51].

Zaprezentowany komiks przedstawia również ciekawe zabiegi leksykalne. Przede wszystkim, na podstawie doboru słownictwa, możemy stwierdzić, że jest on skierowany do przeciętnego użytkownika języka polskiego. Oprócz standardowych wyrażen pojawiają się w nim formy potoczne, np. *złociszę*, *blogasek*, *byś poszła*, *byś zobaczyła*, *sumienia pani nie masz*, jak i wyrażenia slangowe, np. *mamona* [Miejski słownik slangu i mowy potocznej 2014: 1]. Zauważyć też możemy częstkę „se”, która poprawną formą gramatyczną nie jest, aczkolwiek bardzo często pojawia się w użyciu, szczególnie w mowie potocznej. W pasku komiksowym możemy dopatrzeć się także zapożyczeń z języka angielskiego, np. zestawienie słów *cieszyła się wielkim fejmem* odpowiada polskiemu *cieszyła się wielką sławą/popularnością*, leksem *fejm* pochodzi od angielskiego słowa *fame*.

Warto też zwrócić uwagę na wartościowanie i negocjowanie postaw przedstawionych powyżej. Do ich analizy posłużę się oceną, którą za J. R. Martinem i D. Rose rozumiem jako system znaczeń

interpersonalnych, zatem są to uczucia, jakie przyjmujemy wobec rzeczy i osób; dotyczą one wartościowania rzeczy, charakteru osób oraz emocji przez nie odczuwanych [2013: 24]. Opis Myszkowskiej zawiera wiele elementów wartościujących, ponieważ buduje ona intensywne uczucia i silne reakcje wobec społeczeństwa. Autorka zaczyna od nadania wartości pracy wykonywanej przez Szafiarkę:

cieszyła się **wielkim** fejmem
była **bardzo** szczęśliwa, bowiem zarabiała na swojej pasji
uważała, że ma w tym **dużą** wprawę i robi to **dobrze**
kwadrylion **unikalnych** użytkowników jej strony podziela-
ło ten pogląd

Następnie przedstawia reakcję społeczeństwa na pracę Szafiarki:

(...) to **niedobrze** tak żyć
to **niemoralne** TAK zarabiać, a w dodatku **TYLE** zarabiać

Na podstawie powyższych przykładów możemy stwierdzić, że Myszkowska angażuje czytelnika w opowieść poprzez silnie oceniające słownictwo, którego używa. Postawy przyjęte wobec Szafiarki są natomiast stopniowalne, w zależności od siły odczuwanych emocji ich intensywność jest wzmacniana bądź osłabiana. Ze względu na charakter tekstu (pasek komiksowy) musimy pamiętać, że ocen dokonuje zarówno narrator, jak i bohaterowie opowieści (Szafiarka, społeczność). Zatem ich uczucia podzielimy na pozytywne i negatywne, wyrażone bezpośrednio i pośrednio. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z afektem pozytywnym, ukrytym, wyrażonym przez narratora, w drugim zaś dominuje afekt jawny, negatywny, uwypuklony w postaci komentarzy społeczności lokalnej.

Choć relacje międzyludzkie i jakość życia są terminami abstrakcyjnymi, mogą być wartościowane jako rzeczy. Jedną z metod wprowadzania dodatkowych głosów do tekstu jest modalność, środek językowy ustanawiający przestrzeń semantyczną pomiędzy „tak” i „nie” [Halliday 1994]. Innymi słowy, modalność to negocjowanie usług bądź informacji. Usługi przedstawione są za pomocą

określenia skali działania zobowiązującego odbiorcę do podjęcia działania, np.: zrób to, musisz to zrobić, powinieneś to zrobić, mógłbyś to zrobić, nie rób tego [Martin, Rose 2013: 55]. W pasku komiksowym są to następujące frazy:

Do prawdziwej pracy **byś poszła!**
Byś zobaczyła!

Osąd charakteru osób może być personalny bądź moralny. W ramach pierwszego pojęcia zawiera się podziw i krytyka, drugi termin obejmuje pochwałę i potępienie. W pasku komiksowym mamy do czynienia z szeregiem komentarzy ze strony społeczeństwa, zatem są to osądy personalne mające charakter moralizatorski. Oprócz opisu emocji osób zaangażowanych w daną sytuację widzimy też osąd Szafiarki i ocenę jej charakteru:

Serca w Bogu **nie masz!**
Sumienia nie masz!/Sumienia pani nie masz!
To **czemu pani zajmuje miejsce pracy** biednym ludziom bez
żadnych dochodów?
Nie wie pani jakie jest bezrobocie?

Całość komentarzy słownych dopełnia szata graficzna, tłumaczy to częste w literaturze przedmiotu określenie komiksu jako *langage de l'oeil* (języka oka)¹ [Bertin 1970; 1977]. Istotnym aspektem jest też nawiązanie do kultury masowej, powyższy pasek komiksowy poruszył temat, o którym w ostatnim czasie było w Polsce bardzo głośno.

Podsumowanie

Web komiksy zdobywają coraz liczniejsze grono odbiorców, łączą wygodę z rozrywką, jednocześnie są napisane językiem przystępnym, zrozumiałym dla przeciętnych użytkowników języka

¹ Tłumaczenie własne.

polskiego. Często odwołują się do bieżących wydarzeń z życia kraju czy też prezentują w zabawny sposób przywary narodowe. Są osiągalne dla wszystkich mających dostęp do sieci. Zawierają w sobie zarówno elementy książki, jak i filmu. Czy stanowią zagrożenie dla komiksów drukowanych w formie papierowej? Odpowiedź na to pytanie leży zapewne gdzieś pośrodku. Jeśli przyjrzymy się temu, w jaki sposób ewoluowała książka, od formy papierowej po e-book, czy też film, przejście z ekranu kinowego do kina domowego i seansu online, to web komiks ma szansę stać się internetową alternatywą dla wersji papierowej.

Bibliografia

- Bertin J. [1970], *La graphique*, „Communications”, no 15.
- Bertin J. [1977], *La graphique et le traitement graphique de l'information*, Flammarion, Paris.
- Cadet C., Charles R., Galus J.L. [1990], *La communication par l'Image*, Nathan, Paris.
- Cichoń A. [2014], *Historia komiksu*, <http://www.psp.rzezawa.pl/publikacje.html>.
- Domański H. [2010], *Legitymizacja nierówności*, „Nauka”, nr 1.
- Duda J. [2012], *Komiks i jego rola w nauczaniu języka obcego*, [w:] *Plej czyli PsychoLingwistyczne Eksploracje Językowe*, Majchrzak O. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Dunin J. [1991], *Książeczki dla grzecznych i niegrzecznych dzieci. Z dziejów polskich publikacji dla najmłodszych*, Ossolineum, Wrocław.
- Dunin J. [1972], *Prolegomena do komiksologii*, „Literatura Ludowa”, nr 6.
- Gallison R., Coste D. [1976], *Dictionnaire de didactique des langues*, Hachette, Paris.
- Halliday M. A. K. [1994], *An introduction to functional grammar*, Edward Arnold, London.
- Klimowicz M. [2008], *Szafiarki – modowa społeczność internetowa*, <http://klimowicz.blog.pl/2008/03/Szafiarki-modowa-spolecznosc-internetowa.html>.
- Martin J. R. i Rose D. [2013], *Wartościowanie w dyskursie i negocjowanie postaw*, [w:] *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, Duszak A., Kowalski G. (red.), Universitas, Kraków.
- Miejski słownik slangu i mowy potocznej* [2014], www.miejski.pl/.

- Myszkowska I. [2014], *Bajka o Szafiarce*, <http://chatolandia.pl/2014/01/24/bajka-o-szafiarce/>.
- Szyłak J. [2000], *Komiks*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Szyłak J. [1998], *Komiks: świat przerysowany*, Wydawnictwo Znak, Gdańsk.
- Szymeczko K. [1996], *Póty komiks propagandę nosił... (jubileuszowa gawęda wspominkowo-ironiczna)*, „Guliwer”, nr 4.
- Teopltiz K. T. [1985], *Sztuka komiksu. Próba definicji nowego gatunku artystycznego*, Czytelnik, Warszawa.
- Tomaszkiewicz T. [1999], *Texte et image dans les communications aux masses*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Żabski T. [1997], *Słownik literatury popularnej*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław.

Źródła internetowe

- <http://comicba.se/komiksy-online/> [dostęp 20 III 2014]
- <http://www.alejakomiksu.com> [dostęp 20 III 2014]
- <http://komiks.toplista.pl/> [dostęp 20 III 2014]
- <http://chatolandia.pl/bajka-o-szafiarce/> [dostęp 20 III 2014]